

Motion till riksdagen 2009/10:A213

av **Josefin Brink m.fl. (v)**

Våld och hot i arbetslivet

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om registrering av alla arbetsolyckor i Sverige.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om tillsättande av en utredning om våld, hot och psykosocial arbetsmiljö för offentliganställda.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att motverka ökade problem med hot och våld i arbetslivet till följd av privatiseringar genom att ändra lagen om offentlig upphandling.¹
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om en strategi för att fasa ut riskfyllt ensamarbete.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att tillsätta en utredning med uppdrag att föreslå hur en lag med krav på sluten kontanthantering inom detaljhandeln kan utformas.

Fel! Okänt namn på

¹ Yrkande 3 hänvisat till FiU.

Växande problem med våld och hot i arbetslivet

Våld och hot är ett allvarligt och tilltagande arbetsmiljöproblem. Den som drabbas utsätts ofta för fysiska skador eller långvariga psykiska besvär. Många löntagare upplever varje dag oro för att utsättas för våld och hot i arbetslivet, vilket utgör en psykisk påfrestning.

Det finns två källor för att mäta förekomsten av hot och våld i arbetslivet. Den ena är Statistiska centralbyråns årliga frågeundersökning och den andra är Arbetsmiljöverkets statistik över anmälda arbetsmiljöskador på grund av hot och våld. Enligt Statistiska centralbyrån har problemen med hot och våld i arbetslivet ökat de senaste 20 åren. År 2004 utsattes 3 procent av samtliga i arbetskraften för hot eller våld. Fler kvinnor än män drabbades. Våld och hot i arbetslivet är således en jämställdhetsfråga.

Enligt Arbetsmiljöverkets rapport Arbetssskador 2008 anmäldes 105 000 arbetssskador under 2008 och första kvartalet 2009. Merparten av dessa var arbetsolyckor. 28 000 arbetsolyckor medförde frånvaro från arbetet och 52 000 ledde inte till sjukfrånvaro. Utöver detta tillkommer 12 000 olyckor på väg till eller från arbetet samt nästan 11 000 arbetssjukdomar. Under 2008 inträffade 67 dödsolyckor bland förvärvsarbetande; 62 män och 5 kvinnor förlorade sina liv på sina arbeten. Både antalet anmälda arbetsolyckor och arbetssjukdomar har minskat jämfört med året innan.

Av arbetsolyckorna 2008 uppgick antalet anmälningar på grund av hot och våld till 2 044 stycken. Statistiken visar att kvinnor löper större risker än män att utsättas för våld i samband med tjänsteutövning och att några yrken och branscher är speciellt utsatta. 760 av anmälningarna 2008 kom från män och 1 284 från kvinnor. De flesta anmälningarna kom från kvinnor som arbetar inom äldre- och handikappomsorg, vård och omsorg samt finansiell verksamhet. Andra sektorer som är särskilt utsatta är socialtjänsten, handeln, transporter och offentlig förvaltning.

Arbetsmiljöverkets rapport 2008:4 visade att 46 procent av kvinnorna mellan 16 och 29 år har hamnat i konflikt eller bråk med andra än kollegor på sitt jobb de senaste två åren och 37 procent av männen i samma ålder. Samma undersökning visar att 17 procent av kvinnorna i åldern 50–64 år har varit utsatta för hot och våld och 10 procent av männen i samma ålder.

AFA, som handlägger avtalade arbetsskadeförsäkringar, hade under åren 2005–2007 över 81 600 godkända arbetsolycksfall. Under samma period godkändes 8 247 arbetsolyckor relaterade till våld, hot och rån. Det motsvarar var tionde arbetsolycka. Vanligast med våld och hot är det enligt AFA Försäkring bland poliser och väktare, följt av psykologer, socialsekreterare och kriminalvårdare. Därefter kommer banktjänstemän, vårdare, undersköterskor, vårdbiträden, kassapersonal, lärare osv. Fler kvinnor än män drabbas av olyckor till följd av hot, våld och rån.

Det omfattande och tilltagande problemet med våld och hot i arbetslivet är oacceptabelt. Människor ska inte behöva vara rädda för att gå till jobbet. Det

Fel! Okänt namn på

tål att understrykas hur viktigt det är med fungerande rapportering och registrering av incidenter för att det förebyggande arbetet ska vara effektivt. Det statistiska underlaget är också viktigt för arbetsmiljöforskningen.

Ett aktuellt och växande problem är de stora mörkertal som antas finnas när det gäller arbetsskador som drabbar utländsk arbetskraft som tillfälligtvis arbetar i Sverige. Alla arbetsskador som inträffar i Sverige bör naturligtvis även registreras här. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Offentliganställdas arbetssituation

Offentliganställdas arbetssituation är ett i högsta grad politiskt ansvar då offentliganställdas uppdrag är att erbjuda service till medborgarna i enlighet med politiskt fattade beslut samt att verkställa politiskt beslutad myndighetsutövning. Det är därför också rimligt att riksdagen som beslutsfattare ges möjlighet att väga in och ta hänsyn till påverkan på den offentliganställda personalens arbetssituation när beslut fattas om ekonomiska medel till offentlig sektor, och när regeländringar som berör välfärdssystemen planeras.

Det är rimligt att anta att förekomsten av hot och våld mot personal i den offentliga sektorns välfärdsverksamheter hänger samman med de nedskärningar och regelskärpningar som gjorts inom välfärdsverksamheter och -system. Personaliteteten är generellt väsentligt lägre i dag än i början av 1990-talet inom olika slags verksamheter: i skolan, hälso- och sjukvården, äldreomsorgen, socialtjänsten och hos Försäkringskassan, för att ta några exempel. Färre anställda som ska utföra lika mycket, eller rentav mer, jobb än tidigare ökar pressen i själva arbetet men också frustrationen hos de medborgare som nyttjar den offentliga servicen. Därmed ökar också risken för aggressivitet och hotfulla situationer.

Vid sidan av den strukturella underbemanning som präglat arbetsvillkoren i många offentliga verksamheter alltsedan 1990-talets stora personalnedskärningar har också omfattande förändringar i regler och praxis som rör myndighetsutövningen förändrat villkoren för många offentliganställda. Inom socialtjänsten och Försäkringskassan har de alltmer restriktiva och repressiva reglerna för ekonomiskt bistånd och sjukpenning ökat de anställdas utsatthet för klienters frustration och ilska.

Det finns all anledning att befara att de ytterligare försämringar i sjukförsäkringen som den s.k. rehabiliteringskedjan kommer att innebära ytterligare ökad risk för hot och våld mot Försäkringskassans personal. Sedan regeringen beslutade om skärpta regler för arbetslösas rätt till ersättning från a-kassan och hårdare sökkrav har också anställda på arbetsförmedlingar till fackförbundet ST uppgett att de upplever en ökning av antalet hotelser och incidenter med frustrerade och aggressiva arbetssökande.

De mest förödande konsekvenserna av nedskärningar och urholkning av ersättningssystem och offentlig service är förstås en sämre välfärd och en ökad otrygghet för den enskilde medborgaren. Men konsekvenserna av en

urholkad välfärd drabbar också de anställda, som till skillnad från de politiska beslutsfattarna varje dag måste möta hjälpbehövande äldre, arbetsökande och sjuka öga mot öga.

Mot bakgrund av detta bör regeringen tillsätta en utredning som ser över konsekvenserna av sänkt personaltäthet i offentliga välfärdsverksamheter och myndigheter med serviceuppdrag och de regeländringar som genomförts i rätten till ekonomiskt bistånd, ersättning från sjukförsäkringen och arbetslöshetsförsäkringen, med avseende på våld och hot och psykosocial arbetsmiljö för de offentliganställda. Utredningens resultat skulle vara ett värdefullt underlag för framtida diskussioner och beslut som rör den offentligt finansierade välfärden. Vad som ovan anförts om att tillsätta en utredning bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Privatiseringar ökar förekomsten av hot och våld

Även privatiseringar av offentlig verksamhet ökar förekomsten av hot och våld. Fackförbundet SEKO presenterade i juni 2009 en arbetsmiljöundersökning som visar på en kraftig ökning av hot och våld inom spårtrafiken. Novus Opinion har på uppdrag av SEKO tillfrågat 2 000 medlemmar som jobbar inom spårtrafiken. Undersökningen visar att sex av tio bland dem som arbetar ombord på tågen upplever att det förekommer våld och hot på den egna arbetsplatsen. Hälften av de ombordanställda har själva blivit utsatta för hot under det senaste året och var tredje ombordanställd uppger att förekomsten av hot och våld har ökat det senaste året.

Ensamarbetet ökar risken för att utsättas för hot och våld. Tre av fyra ombordanställda uppger att det förekommer mer hot och våld i samband med ensamarbete. Hälften av ombordpersonalen uppger att underbemanningen är ett hot mot säkerheten. Bland ombordpersonalen är det 44 procent som är rädda att bli utsatta för hot och våld och 41 procent som är rädda för att bli utsatta för rånförsök. Även stressnivån har ökat bland medlemmarna de senaste åren, särskilt bland städpersonalen.

Grundproblemet bakom denna allvarliga utveckling är, enligt SEKO, att tågmarknaden har avreglerats och trafiken upphandlas för korta perioder. I dag finns ca 40 företag som är verksamma inom spårtrafikområdet. Privatiseringar och upphandlingsprocesser har tvingat tåg företagen att pressa sina kostnader. Konsekvensen blir att de minskar personalstyrkan, trots att resenärerna blir allt fler. Privatiseringarna har också resulterat i ökat ensamarbete, vilket ökar risken för att bli utsatt för hot och våld.

Vänsterpartiet anser att såväl tågtrafiken som den lokala och regionala kollektivtrafiken bör drivas i offentlig regi. Men så länge trafiken upphandlas måste upphandlingsprocesserna förbättras så att inte personalen tvingas betala pressade kostnader med sämre arbetsmiljö.

Vi menar först och främst att lagen om offentlig upphandling måste ändras så att det måste ställas krav på kollektivavtal vid all offentlig upphandling.

Fel! Okänt namn på

För att minska problemen med hot och våld till följd av privatiseringar menar vi dessutom att det vid offentlig upphandling ska krävas en strategi för att minska riskerna för hot och våld på grund av underbemanning, ensamarbete och bristfällig utbildning.

Regeringen bör återkomma med förslag på hur en sådan förändring i lagen om offentlig upphandling kan utformas. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Ensamarbete

I flera sektorer av arbetslivet ökar verksamhetstiden och fler får arbetstider på kvällar och nätter. Utvecklingen av 24-timmarssamhället ökar påfrestningarna på de anställda både socialt, psykiskt och fysiskt. Arbete på kvällar och nätter ökar också risken att utsättas för hot och våld. Det gäller självfallet för yrkesgrupper som väktare och poliser, men också för allt fler inom serviceyrken som exempelvis butiksbiträden, restaurangpersonal, personliga assistenter och chaufförer. Inom dessa yrken är ensamarbete vanligt, vilket förstås gör utsattheten, både reell och upplevd, ännu större. Störst risk att drabbas av hot och våld i samband med ensamarbete löper LO:s medlemmar.

Bakom utvecklingen med det ökande ensamarbetet ligger enligt LO att antalet små företag har ökat, hårda rationaliseringar, omorganisering på arbetsplatserna och att ny teknik har möjliggjort mer ensamarbete. Ökad omfattning av arbete på entreprenad och uthyrning av personal har också bidragit till utvecklingen.

Enligt AFS 1982:3 ska risker vid ensamarbete begränsas, och för unga är det helt otillåtet. I AFS 1993:2 sägs i 3 § följande.

Arbetet skall ordnas så att risk för våld eller hot om våld så långt som det är möjligt förebyggs.

Dessvärre tyder det mesta på att tillämpningen av föreskrifterna inte når upp till målsättningen.

I rapporten *Att arbeta ensam – LO:s handlingsprogram mot ensamarbete* (2008) vittnar olika förbund om medlemmarnas erfarenheter av ensamarbete. Handelsanställdas förbund skriver att schemalagt ensamarbete i butiker är vanligt och att man ibland är ensam hela eller stora delar av dagen. Detsamma gäller många frisörer.

I snitt rånas tre butiker per dag i Sverige, och sena öppettider och ensamarbete ökar risken för att bli trakasserad, hotad, rånad eller utsatt för våld. Risken för rån ökade också när post- och banktjänster flyttades över till butikerna. Det beror på att butiker har lägre säkerhet när det gäller lokaler och hanteringen av pengar samt att personalen inte har de rutiner och den utbildning som finns i banker.

Kommunal beskriver situationen för personliga assistenter och anställda inom hemtjänsten där förekomsten av ensamarbete är omfattande. Hos vissa dementa klienter kan personalen utsättas för hot och våld dagligen. Det är

också vanligt bland anställda inom psykiatrin och bland personliga assistenter. Personliga assistenter kommer mycket nära sina klienter och ställs ibland inför att hjälpa dem med deras sexuella behov, att hjälpa dem dricka alkohol och att hjälpa dem att röka. Snabba beslut måste tas utan stöd och hjälp av kollegor. Man är utlämnad till sitt eget omdöme, och särskilt svårt är det om man inte har full vårdkompetens. Det är inte heller säkert att man kan kontakta någon kollega eller chef för att be om hjälp eller stöd, eftersom det långt ifrån är självklart att ha tillgång till mobiltelefon i jobbet.

Transport beskriver situationen för taxichaufförer som arbetar ensamma bland kunder alla timmar på dygnet. Många chaufförer känner oro och otrivsel. Trakasserier och hot är inte ovanligt; framför allt förekommer det på helger och kvällar då många kunder är påverkade av alkohol eller droger. Bråk och konflikter kan uppstå när någon inte kan betala taxinotan. Om kunder tar till våld handlar det oftast om knuffar, slag, sparkar och skadegörelse mot bilen.

Sammantaget är ensamarbete ett tilltagande och allvarligt arbetsmiljöproblem som dessutom ökar risken för hot och våld i arbetet. Vänsterpartiet vill ta krafttag för att fasa ut det riskfyllda ensamarbetet och på så vis bl.a. minska riskerna för hot och våld i arbetslivet.

Strategi för att fasa ut allt riskfyllt ensamarbete

Regeringens skrivelse *Arbetsmiljön och utanförskapet – en tankesamling för den framtida arbetsmiljöpolitiken* (Ds 2008:16) beskriver den stora omvandling som skett i arbetslivet: utvecklingen av tjänstesektorn, många fler små arbetsplatser, problem vid underbemanning m.m. Dock sägs inget specifikt om ensamarbete eller om hot och våld som problem i arbetslivet. I utredningen om bättre arbetsmiljöregler berörs heller inte frågor om hot och våld, förutom när det gäller arbete i arbetsgivarens hushåll (*Bättre arbetsmiljöregler* SOU 2006:44, SOU 2007: 43).

Vänsterpartiet menar att en strategi måste utarbetas för att fasa ut allt farligt och riskfyllt ensamarbete. För att uppnå målet om att fasa ut riskfyllt ensamarbete krävs målinriktade insatser på flera områden. Det behövs systematisk utvärdering av och forskning om hittills gjorda insatser. Ökade resurser till utbildning av skyddsombud är nödvändigt, liksom att se över gällande arbetsmiljöregler. Några förslag på sådana ändringar finns i LO:s handlingsprogram mot ensamarbete, exempelvis att ändra föreskrifterna AFS 1982:3 som tillåter ensamarbete förutom vid påtaglig risk och stark psykisk påfrestning. LO menar att utgångspunkten i AFS bör vara den motsatta: att ensamarbete inte är önskvärt men accepteras under gynnsamma omständigheter. Detta synsätt har stöd i arbetsmiljölagens 2 kap. 1 §.

Centralt är också att sanktionssystemet görs effektivare till det regelverk som finns samt att det finns tillräckliga resurser och kompetens hos Arbetsmiljöverket och rättsvårdande myndigheter.

Fel! Okänt namn

Särskilda insatser för unga

Unga med kort arbetslivserfarenhet har ofta svårare än äldre, mer erfarna, att hävda sina rättigheter på sin arbetsplats. Unga jobbar också oftare än äldre i tjänstesektorn, där ensamarbete är vanligt och risken att utsättas för hot, våld och trakasserier är stor. De särskilda säkerhetsföreskrifter som gäller för minderåriga måste exempelvis uppdateras, eftersom de inte är anpassade till dagens verklighet. Butiksrånen har, som tidigare konstaterats i denna motion, ökat på senare år.

Men medan det inte är tillåtet att låta minderåriga transportera pengar/värdeföremål till eller från penninginrättning eller rum för värdeförvaring (AFS 1996:1), saknas förbud mot att låta minderåriga ansvara för stora belopp i kassor inne i butiker. Handelsanställdas förbund har länge krävt ett förbud mot att låta minderåriga ansvara för kontanter och stöldbegärliga varor i butiker.

Vi menar att minderårigas och ungas arbetsmiljö och säkerhet i arbetslivet måste ges särskilt utrymme i arbetet med att ta fram en strategi mot farligt och riskfyllt ensamarbete.

Ett treårigt utvecklingsarbete bör komma till stånd för att ta fram en samlad strategi för att fasa ut allt farligt och riskfyllt ensamarbete. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt ungas utsatthet. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Hot, våld och rån inom detaljhandeln

Varje dag rånas mer än två butiker i Sverige. Enligt rapporten *Arbetsmiljö i fara! Ökade butiksran – ett allvarligt arbetsmiljöproblem inom detaljhandeln* (2008) från Handelsanställdas förbund har antalet rån ökat de senaste 30 åren med 129 procent och sedan 1998 med 21 procent. Under 2007 anmäldes 810 butiksran i Sverige, vilket var en ökning med 9,6 procent jämfört med 2006. Under 2008 ökade antalet butiksran ytterligare med 25 procent till 1 009 rån. Antalet rån är ett växande samhällsproblem.

I fyra av tio butiksran används skjutvapen, vapen som riktas mot de butiksanställda. De flesta rån sker vid stängningsdags mellan kl. 19.00 och 23.00. Två tredjedelar av rånerna riktas mot ensam bemannade butiker. Bytet som rånarna får är oftast litet, enligt Brottsförebyggande rådet i genomsnitt 5 000 kr. 70–75 procent av rånerna sker i storstadsområden. Butiksranerna är de vanligaste rånerna efter personrånerna, och betydligt vanligare än värdetransportsran.

Det är inte bara de som själva har blivit utsatta för ett rån som lider. För personalen inom detaljhandeln utgör risken för hot, våld och rån en allvarlig stressfaktor i arbetet. En tredjedel av medlemmarna i Handelsanställdas förbund som jobbar inom detaljhandeln i storstadsområdena känner oro för att utsättas för hot, våld och rån. En av tio känner stor eller mycket stor oro.

Fel! Okänt namn på

Bland personalen i nattöppna butiker känner ännu flera stor oro. 40 procent av medlemmarna har arbetskamrater som har blivit utsatta för hot, våld och rån. Arbetsgivarna ska enligt vissa kollektivavtal erbjuda vård och behandling efter rån och rån försök. Men detta fungerar inte. 82 procent av de tillfrågade medlemmarna har inte fått erbjudande om vård och rehabilitering efter ett rån/rån försök.

Sena öppettider, ensamarbete, bristande säkerhetsutbildning och omfattande kontantbetalning är faktorer som ökar risken för hot, våld och rån i detaljhandeln. Handelsanställdas förbund har tillsammans med Svensk Handel och polisen tagit fram ett 13-punktsprogram som ska ligga till grund för säkerhetsarbetet i butiker. Utöver dessa åtgärder menar Handelsanställdas förbund att det krävs en minskad kontanthandel, säkra rutiner för kortköp och slutna kontanthanteringssystem. Så länge kontanter förekommer i handeln ökar risken för rån. Men det finns slutna kontanthanteringssystem där pengarna inte går att komma åt. Mellan 2005 och 2007 minskade antalet rån på Coop med 46 procent, till följd av införande av slutna kontanthanteringssystem i utsatta områden.

Enligt Handelsanställdas förbund krävs det en lag med krav på att verksamheter inom detaljhandeln ska ha system för sluten kontanthantering. Lagen borde enligt förbundet göras dispositiv så att lokala överenskommelser om undantag kan träffas. En sådan lagstiftning skulle kunna minska butiksrånen och ge de anställda en tryggare arbetsmiljö.

Vänsterpartiet instämmer i förslaget från Handelsanställdas förbund och anser att regeringen borde tillsätta en utredning med uppdrag att föreslå hur en lag om sluten kontanthantering kan utformas. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Stockholm den 29 september 2009

Josefin Brink (v)

Marianne Berg (v)

Egon Frid (v)

LiseLotte Olsson (v)

Torbjörn Björlund (v)

Kalle Larsson (v)